

Erni-Szakács Szilárd

Az erőszak történetei Mózes Attila elbeszéléseiben

Mózes Attila a romániai magyar irodalom egyik kiemelkedő személyisége, akinek a munkássága a XX. század második felében bontakozott ki. A határon túli magyar irodalom neves képviselője, aki viszonylag rövid pályafutása alatt nem csak íróként, hanem irodalomkritikusként és szerkesztőként is tevékenykedett. Olyan íróról van szó, aki az első kötetének (*Átmenetek. Szövegek különböző hangulatokra*; Kriterion, Bukarest, 1978, Forrás-sorozat) a megjelenése előtt tíz évvel publikálta első rövidprózáját, s ezt követően pedig szerkesztőként és kritikusként kezdett el dolgozni az *Utunknál* (1989 után *Helikon*), több más lapban is publikálva. Annak ellenére, hogy egy igazán produktív íróról van szó, Magyarországon csak sokkal később fedezték-fedezhették fel, mint Erdélyben. Holott: „Mózes Attila mindent tud. Mindenekelőtt írni. A szó, a szókép, a jelző, a mondat, a párbeszéd, a leírás, a hangulatfestés, minden, ami egy szöveget fehérizzásba hoz, mintha öröktől fogva csak arra várt volna [...], hogy ő [...] leírja egy darab papírra.” (Markó 2017) Mindig is olyan témák foglalkoztatták – mint például társadalom, emberi kapcsolatok, pszichológia,

természet és ember kapcsolata –, amelyek révén feltárhatta az emberi lélek mélységeit, a tudatalattiban rejtőzködő indulatokat és fékezhetetlen vágyakat, vagy épp az állatvilág sokszor megérthetetlen furcsaságait és kettősségeit. Mózes Attila az az erdélyi magyar író, akitől távol áll a világ és az emberi társadalom idilli ábrázolása, sőt mi több, egyes novelláiban az agresszivitás és a durva erőszak dominál (*Üvegcsendélet, Történet falkányi kutyával* stb.).

Az *Üvegcsendélet* egy olyan novella, amelyiknek a címe egyáltalán nem vagy csak minimális mértékben váltja valóra az olvasói elvárásokat. A cím hallatán az olvasó egy csendet, nyugalmat és lelki békét árasztó festményt lát maga előtt, de a történet rácsúfol erre, mivelhogy a feszült hangulat végigkíséri az eseménysort, hogy a végén fizikai erőszakká nője ki magát. A címben megjelenő összetett szerkezet egyrészt a vágyak és féltve őrzött titkok mítikus jelképévé válik, másrészt ezeknek a törekénységét, ideig-óráig tartó rövid életét is kifejezheti. Már a novella első soraiban értesülünk arról, hogy a narrátor apacsnak tartotta magát, vagyis egy kalandokat és problémákat kereső embernek: „Apacsságom leg-

inkább abban állt, hogy boldog-boldogtalanba belekötöttem, hanyagoltam a sulit, aminek az lett az eredménye, hogy évről-évre visszatapsoltak, bár nem mondani, hogy tanáraink szerettek volna.” (Mózes 1982:36) Ez a köztudás és bajkeresés már a mű elején előre utal a nemsokára bekövetkező konfliktusra, agresszióra. A történet viszonylag kevés számú szereplőt vonultat fel, mindössze hármat: a narrátort, aki egyes szám első személyben beszél el a novella cselekményét és ő maga is szereplőként jelenik meg a műben, Panni doktort, akinek a titkára még a mű záró soraiban sem derül fény, valamint a lányt. Igaz, hogy hárman vannak, és egyfajta hűtlenségről olvashatunk a műben, mégsem alakul ki szerelmi háromszög; Panni doktor csak nézegeti a lányt, mint valami ereklyét vagy trófeát, de hozzá se nyúl, s valójában nem derül ki, hogy szerelmes-e a lányba vagy sem. Ilyen szempontból nézve pedig a fiatal lány hűtlensége is vitatható, mivelhogy nem él szoros baráti kapcsolatban a doktorral.

A narrátor igazán nagy figyelmet szentel az üvegek aprólékos leírásának, sokszor megszakítja magát a történetet azért, hogy akár több soron keresztül is az üvegek rejtélyes világába kalauzolja az olvasót: „– Itt vannak – tolt be maga előtt egy hatalmas hodályba, ahol valóban polcok álltak a falak mentén, s a polcokon ismeretlen alakú üvegek díszes címkékkel. Az a kevés fény úgy remegett a lopakodó lépteink alatt is megrezdülő folyadékokon, ahogyan azt elképzeltem. Ám ez volt a legfurcsább: hogy bár időközben a pletyka legapróbb részleteiről, sőt képzelődéseimről is kiderült, hogy mindez valóság, mégis a lehető legvalóságosabb

volt itt minden. Olyan valóságos, mint amikor a legendák valósággá elevenednek.” (Mózes 1982:42) Panni doki inkább a gyenge minőségű italokat fogyasztotta az Orbán-kocsmában, minthogy megigya a saját gyűjteményéből a drága és jó minőségűeket. Szerintem az italgyűjtemény a tudatlatti vágyak reprezentációjává válik az *Üvegcsendéletben*, azokat a dolgokat jelképezvén, amire sok ember vágyik, de sohasem jut el odáig, hogy megkaparintsa. A leírásokból kiderül, hogy a narrátor ellenszenvet érez a doki iránt, egy nagy behemót medveként mutatja őt be, aki egyrészt felháborodást, másrészt pedig értetlenséget idéz elő: „El sem tudtam képzelni, mit csinálhat az öreg buzeráns társaságában, akinek – ha közeledik hozzá – mázsás léptei alatt megreccsen a korhadt padló, aztán úgy öleli meg, mint valami medve... De minek ölelné meg, amikor a fiúkat szereti? Nem értettem semmit, nem értettem az életemet sem.” (Mózes 1982:38) Ebben a részben a narrátor egy közvetett utalást tesz arra, hogy Panni doki nem a nőkhöz vonzódott, ezért nem nyúlt még hozzá sem a lányhoz. A lány teste mindvégig érintetlen marad a doktor által, ugyanúgy, mint az üveggyűjtemény, s mindkettő egyfajta szimbólummá válik, a rejtett kincs motívumává. Talán az egész novella kulcsmondatát, legfontosabb mozzanatát a fiatal lány szavai rögzítik: „– Jaj, a kulcs?! Az csak játék, mindenesti szórakozásunk. Nem is zár az, nem lehet használni. Itt minden látszat, ez a muris az egészben!” (Mózes 1982:39) Tehát a lány megfogalmazza azt, hogy itt semmi sem az, aminek látszik, minden csak álca és képmutatás: az italgyűjtemény, kettejük kapcsolata, a

zár a kapuban és tágabb értelemben véve pedig Panni doktor egész életvittele. Egy nagyon nagy különbség azért mégis van a lány teste és az italgyűjtemény között, amire igazából csak a novella vége, a záró mozzanat világít rá, amikor elszabadulnak az indulatok és a doki agresszivitásban tör ki. A záró mozzanatban a doktor rajtakapja a fiatalokat, amint épp egymással enylegnek, s ezt nem is próbálják titkolni, mégis úgy dönt, hogy lesüti a fejét és semmit sem szól egészen addig, ameddig észre nem veszi azt is, hogy felbontották és megitták az italait. Ellentét feszül a két féltve őrzött kincs között, a lány és az italgyűjtemény között, mivelhogy Panni doktor nem akkor lendül támadásba, amikor rájön a két fiatal kapcsolatára, hanem amikor világos lesz a számára, hogy megfosztották drága és nemes italaitól: „Ültünk az ágy szélén, amúgy hanyagul felöltözve, mintha fitogtatni akartuk volna mindazt, ami kettőnk között történt. Akkor ránk meredt hatalmasra táguló vizenyős szemével, semmi fény nem csillant ebben a szempárban, aztán leszegte a fejét, s közben meglátta a felbontott üveget. Felhördült: – Az italgyűjteményem! Lopjátok az italaimat! – s úgy indult meg felém, olyan bizonyossággal, hogy éreztem: ha elkap, összelapít. Fürgén tértem ki előle, amikor ügyetlenül, de testsúlyát érvényesítve csápolni kezdett hosszú karjával.” (Mózes 1982:45) A doktort igazából nem is a lány hűtlensége, hanem az italgyűjtemény megcsorbítása dühítette fel. A novella vége nyitott, az olvasó nem értesül sem a konfliktus megoldásáról, esetleges lezárásáról, sem a szereplők további sorsáról: „Akkor mintha finom italt ringató üvegek koccanását hallot-

tam volna, meztelen talpak osonását a hátam mögött, s még a lendületben éreztem, hogy hatalmas ütést mérnek a tarkómra. Az elsötétülő szobában még hallottam, hogy Eula, ez a névtelenség talányosságától megfosztott lény gügyögve mondja: –Na, mackóm, térj már magadhoz, ülj le már...” (Mózes 1982: 46)

Mózes Attila tudatlanságban hagy minket abban a tekintetben, hogy mi lesz a tinédzser fiú sorsa, de arra sem kapunk választ, hogy a fiatal fiú elájulása után a doktor le tud-e ülni és megnyugodni, vagy valami szörnyűséges dolgot tesz vele. A mű végén található három pont egyrészt a jövőbe, másrészt az olvasó elméjébe vezet, aki saját fantáziájára hagyatkozva elképzeli egy lehetséges befejezést és lezárja a cselekményszálát.

A *Történet falkányi kutyával* egy másik csodálatos Mózes Attila-novella, amelyikben a félelem és az erőszak domináns szerepet tölt be. A nagy különbség az *Üvegcsendélet* és a *Történet falkányi kutyával* között, hogy az elsőben az agresszivitás ember–ember közt jelenik meg, még az utóbbiban ember–állat között. Az *Üvegcsendélet*ben pontosan kiderül a konfliktus oka (a fiatalok megitták Panni doktor féltve őrzött italait), még a második történetben az olvasó nem kap konkrét választ a kutyafalka vadságának az okára sötétedés után. A *Történet falkányi kutyával* című elbeszélésben hangsúlyosan jelenik meg két motívum: egyén–közösség viszonya, illetve a rejtelem, a sejtelmesség, tágabb értelemben a transzcendenssel, a tapasztalaton túli világgal való kapcsolat. Homály fedi a pontos évszámot, amikor az események játszódnak, a falu nevét és az elbeszélő

kilétét is. Nagyon sok az általánosítás, ami arra utal, hogy ez a történet bárkivel, bárkivel megeshet. A kutyák kettős viselkedését valami megmagyarázhatatlan erő, jelenség irányítja, ami a novella központi elemévé fog válni. A bevezetőben a narrátor annak a településnek a világába kalauzol minket, ahol maga a cselekmény is játszódni fog, és ahol egy olyan zárt közösség él, amelyik senkit sem fogad el azok közül, akik kívülről érkeznek: „Zárt közösség volt ez a falu, szükségképpen, hisz félreeső helyen települt, az emberek magukra és egymásra voltak utalva, valószínűleg megvolt a véleményük a kívülről jövő segítségről. Egymásról mindent tudtak, de idegent nemigen tájékoztattak viszonyaik felől, még a haragosok is jobbnak látták, hogy ellenségük fojtsa meg őket, semhogy idegenek segítségét s főleg tanácsát kérve kiszolgáltatassák magukat.” (Mózes 1978:90)

A művet olvasva arról értesülünk, hogy a település kutyáiban felfedezhető egy nagyon nagy mértékű kettősség: „Nappal tökéletes háziállatoknak tetszettek” – jegyzi meg a narrátor, de: „Amint a szürkület sűrűsödni kezdett... ők is furcsán kezdtek viselkedni.” Mintha valami mitikus erő hatása alatt állnának ezek az állatok, amelyik befolyásolja a tudatukat, vaddá teszi őket alkonyat után. A narrátor mint megfigyelő követi nyomon a kutyafalka gyülekezését, de az egyik este túlságosan is elidőzött és emiatt veszélybe került: először csak egy vörös szempár bukkant fel a sötétségben, de egy kis idő elteltével „egymás után bukkantak elő a kutyafejek, majd az állatok elfoglalták helyüket a már említett csatárláncban, lecövekeltek magukat a hátam mögött”. A főszereplő épp bőrrel ússza

meg a történeteket, de megjegyzi, hogy ő maga is meglepődött a megmenekülésén. Másnap a falubeliek csodálkozva néznek a narrátorra, mintha ők maguk is meglepődtek volna azon, hogy ember ilyesmit sértetlenül megúszhat, egyedül csak egyvalaki látja el őt jó tanácsokkal: „Csak az egyik öreg súgta oda egy óvatlan pillanatban: jó lenne, ha leszoknék az esti sétákról!” A narrátorban felmerül annak a gyanúja, hogy a helybeliek sokkal többet tudnak, mint amit elmondanak neki: „Akkor ütött szöget a fejembe, hogy ebben a faluban még véletlenül sem mutatkozik senki az úton sötétedéskor. ... (csak nem félnek a saját kutyáiktól?!).”

A novella csúcspontja, mondhatni legfeszültebb pillanata a narrátor elutazása előtt pár nappal következik be, amikor egy éjszaka egy ember vagy egy állat a kutyafalka áldozatává válik. Ehhez hasonló motívum még az *Átmenetek* című elbeszélésben jelenik meg, ahol az elbeszélő a magányával és a többi veszélyes elemmel kerül összetűzésbe. „Az állatok mindkét szövegben egyfajta közösségen belüli közösséget alkotnak. Az első szövegben a táj félelmetes idegenségének tárgyi-asulásaként is olvashatók, amennyiben a hideg, sötét téli éjszakában – a rémtörténetek archetipikus pontjain – minden közeledésre erőszakkal válaszolnak, nem különböztetik meg a fölöttük/köröttük élő emberi közösség tagjait – hiszen végül nem az idegent ölik meg, hanem egy falubelit.” (Antal 2019)

A félelem és a rejtélyesség végigvonul szinte az egész művön, néhol már a rémtörténetek műfajára emlékeztetve az olvasót. Az elszigeteltség, a téli hideg, a köd, a hótakaró, amelyik még a

lábnyomokat is eltünteti, mind baljós jelek, amelyek a tragikus esemény be-
következését vetítik előre. A helyszín,
ahol a cselekmény játszódik, a világ-
végi, a társadalomtól elzárt állapotot
jeleníti meg, ami az irodalmi mű-
veltséggel rendelkező olvasót Stephen
King *Ragyogás* című horrorregényére
emlékezteti. Mindkét műben az erő-
szak és az agresszivitás dominál, annyi
különbséggel, hogy a kis Dannynek
van segítsége, pártfogója édesanyja sze-
mélyében, még Mózes Attila főhőse
egyedül kell szembenézzen azzal a kí-
méletlen és vad világgal, amibe épp
belecsöppent. Mindkét irodalmi alkotás
esetében az író végletekbe menően
felfokozza a nyomasztó, szinte már
pattanásig feszült hangulatot: az elszigeteltség és a téli hideg a mentális álla-
potok megbomlását idézi elő Kingnél,
Mózes Attilánál pedig a megmagya-
rázhatatlan agressziót. Mindkét iro-
dalmi alkotás esetében az elszigeteltség
és a hó kegyetlensége zavartságot és
vadságot idéz elő, az egyikben csak az
embervilágra, még a másikban inkább
az állatvilágra kiterjedvén.

Mózes Attila novellájának a végén
újra megjelenik az öreg mint a jóaka-
rat és bölcsesség jelképe, s arra tesz
utalást a főszereplőnek, hogy ne is be-
széljen senkinek sem a történetekről:
„Elindultam a megálló felé, s egyszer
csak az öreg hangját hallottam közvet-
lenül a fülem mellett: – Maga hallott

valamit az öste? – Mikor? – néztem
rá álnokul. – Nem hallottam én sem-
mit! – Akkor jó – dörmögte mintegy
magának az öreg. – Jó annak, aki nem
hall semmit.” (Mózes 1978:95)

A történet utolsó mondata arra utal,
hogy a főhős csak akkor nyugszik meg,
amikor már biztos benne, hogy ki tud
szabadulni ebből a baljós és világtól
elszigetelt környezetből: „Csak akkor
könnyebbültem meg némileg, amikor
a busz ajtaja becsapódott utánam.” Itt
a busz ajtajának a becsapódása a biz-
tonság zálogaként jelenik meg.

Mózes Attila szövegeiben a falu és a
külváros a baljós események helyszí-
nül szokott szolgálni. Itt találkozik a
Történet falkányi kutyával főszereplő-
je is a vad ebfalkával, tehát a groteszk
és abszurd elemekkel. Itt érvényesül a
legjobban a transzcendencia hatása,
a megmagyarázhatatlan, mitikus erő,
amelyik befolyásolja a kutyák visel-
kedési formáit. Ezek a történetek egy
olyan világot tárnak az olvasók elé,
ahol „bármilyen megtörténhet”, és ahol a
babonák, illetve megrögzöttségek ural-
ják a helyi lakosok szokásait és tágabb
értelemben véve az egész életvitelüket.
Írónk szereplőire jellemző a saját vilá-
gukból való kicsúszás és kiszakadás.
Egy olyan idegen világ peremére sod-
ródhatnak, amelyik nem akarja befogadni
őket, de arra kényszeríti ezeket az em-
bereket, hogy harcoljanak, ha életben
akarnak maradni.

Irodalomjegyzék:

Antal Balázs, *Mózes Attila novellisztikája*, Helikon, 2019. <https://www.helikon.ro/bejegyzesek/mozes-attila-novellisztikaja>

Markó Béla, *Csak író volt (Mózes Attila halálára)*, Helikon, 2017. <https://www.helikon.ro/bejegyzesek/csak-iro-volt-mozes-attila-halalara>

Mózes Attila, *Üvegcsendélet*, Bukarest, Kriterion, 1982.

Mózes Attila, *Átmenetek*, Bukarest, Kriterion, 1978.